

Aleksandra Wróbel

<https://orcid.org/0000-0001-8981-8500>

Uniwersytet Gdański

e-mail: aleksandra.wrobel@ug.edu.pl

Motywy zwalczania wyrazów obcych w języku niemieckim w XIX wieku na przykładzie języka gimnastyki

Motives for fighting foreign words in German in the 19th century on the example of gymnastics

Streszczenie

Niniejsze rozważania skupiają się na motywach zwalczania wyrazów obcych w języku niemieckim w XIX wieku na przykładzie języka gimnastyki. Twórcą ruchu gimnastycznego w Niemczech był zagorzały patriota Friedrich Ludwig Jahn. Wraz ze stworzeniem gimnastyki stworzył przynależny do niej język gimnastyki. Jahn swoją purystyczną postawą dążył do wyeliminowania z języka niemieckiego terminów i określeń obcego pochodzenia. W jego ocenie były one zagrożeniem dla narodu i obywateli. Aspekty narodowe stanowiły główny motyw działalności purystycznej Jahna, a język gimnastyki stał się dla niego istotnym narzędziem do walki z obcymi wpływami oraz do osiągnięcia jedności narodowej. Przypisywał mu kluczową rolę. Język stał się jednoczącą siłą podzielonych Niemiec, a puryzm językowy był troską o dziedzictwo narodowe kraju.

Słowa kluczowe: puryzm językowy, XIX wiek, Niemcy, Friedrich Ludwig Jahn, język gimnastyki

Abstract

The aim of this article is to indicate the motives for combating foreign words in German in the 19th century using the example of the language of gymnastics. The creator of the gymnastics movement in Germany was the patriot Friedrich Ludwig Jahn. Along with the creation of gymnastics, he created the language of gymnastics. Jahn with his purist attitude sought to eliminate terms, terms of foreign origin, from the German language. In

his opinion, they were a threat to the nation and citizens. National aspects were the main motive of Jahn's purist activity and the language of gymnastics became for him an important tool for combating foreign influences and achieving national unity. He gave him a key role. Language was the unifying bond of the fragmented Germany and it was therefore important to pay close attention to the language: language purity was part of the national heritage.

Keywords: linguistic purism, 19th century, Germany, Friedrich Ludwig Jahn, the language of gymnastics

Przedmiotem niniejszych rozważań jest język sportu, a dokładnie język gimnastyki w XIX wieku w Niemczech. Wychowanie fizyczne, inaczej gimnastyka bądź turnerstwo, odegrało znaczącą rolę w historii Niemiec i do dzisiaj jest tematem ponadczasowym. Ze względu na ważność polityczną okresu powstania ruchu gimnastycznego język gimnastyki jest tematem wartym zbadania, szczególnie z perspektywy historyczno-językowej. Stworzony przez pomysłodawcę tej dyscypliny sportowej, Friedricha Ludwiga Jahna, język gimnastyki przetrwał po dzień dzisiejszy i w znacznym stopniu wszedł do powszechnego użytku. Część dyscyplin oraz powiązane z nimi słownictwo, które w XIX wieku zaliczały się do ruchu gimnastycznego, tworzą dzisiaj samodzielne dyscypliny sportowe. Istotnym aspektem tworzenia języka gimnastyki przez Jahna było dążenie do wyeliminowania wyrazów obcego pochodzenia i skupienie się wyłącznie na pojęciach pochodzenia niemieckiego. Friedrich Ludwig Jahn przyjął czynną postawę dążącą do dbania o piękno języka niemieckiego. Gimnastyka i język gimnastyki były i są ściśle związane z niemiecką kulturą, historią i polityką, tworząc jednocześnie punkt wyjścia do badań w zakresie językowym, historycznym i społeczno-kulturowym. Czy można mówić o puryzmie językowym w odniesieniu do języka gimnastyki? Jakie były motywy zwalczania wyrazów obcych w XIX wieku na przykładzie Jahnowskiego języka gimnastyki? Co sądził Jahn o rozpowszechnianiu i kultywowaniu ruchu gimnastycznego oraz powiązanego z nim języka? Jakie idee i wymagania postawił sobie Friedrich Ludwig Jahn, tworząc wspomniany język? Powyższe pytania stanowią istotę naszych rozważań.

Ruch gimnastyczny i język gimnastyki w XIX wieku w Niemczech

Pomysłodawcą i twórcą ruchu gimnastycznego w Niemczech w XIX wieku był Friedrich Ludwig Jahn (1778–1852) określany jako ojciec gimnastyki. Jahn wprowadził pojęcia *Turnen* i *Turnbewegung* (gimnastyka, ruch gimnastyczny) jako określenia na ćwiczenia i przyrządy, na których wykonywane były ćwiczenia gimnastyczne. W latach 1806 i 1807 Niemcy znajdowały się w punkcie zwrotnym w kontekście rozwoju narodowego Niemiec. Jednocześnie był to czas utworzenia ruchu gimnastycznego, który był częścią powstającego od 1800 roku niemieckiego ruchu narodowego i odegrał istotną rolę w kształtowaniu nacjonalizmu społecznego w Niemczech. Przemiany polityczne i gospodarcze wpłynęły zatem na rozwój ruchu gimnastycznego, który w konsekwencji rozprzestrzenił się nie

tylko w Niemczech, ale także w innych krajach Europy. Gimnastyka była ściśle związana z samym pomysłodawcą tej dyscypliny sportowej, a jej celem było patriotyczne wychowanie i przygotowanie młodzieży do służby wojskowej. Jahn chciał w ten sposób uchronić kraj przed panowaniem francuskim, a swoje nadzieje pokładał w młodych mężczyznach, których chciał przygotować do ewentualnej walki z Napoleonem. Zadaniem gimnastyki było zatem z jednej strony harmonijne kształtowanie ciała i duszy, z drugiej zaś była ona środkiem do osiągnięcia celu. Koncepcja Jahna skupiała się na społecznej odpowiedzialności człowieka względem drugiego człowieka. Istotą było pobudzenie świadomości narodowej obywateli, którzy mieli za zadanie wziąć przyszłość w swoje ręce, walczyć o swoje prawa, budować ducha obywatelskiego i tożsamość narodową (Jahn, Eiselen, 1816). Naród miał być najwyższą wartością i najważniejszą formą uspołecznienia.

Śmiało można stwierdzić, że gimnastyka odegrała znaczącą rolę w historii Niemiec w XIX wieku i była wykorzystywana do edukacji i rozwoju obywateli. Michael Krüger określił ruch gimnastyczny jako szczególną i symboliczną formę niemieckiego nacjonalizmu (por. François, 2001).

Friedrich Ludwig Jahn łączył w ruchu gimnastycznym zarówno cele polityczne, patriotyczne, militarne, jak i społeczne. Gimnastykę oraz przynależny do niej język można zdefiniować jako narodowy system komunikacji, który realizował się w postawie osób uprawiających tę dyscyplinę, jak też w samym ruchu gimnastycznym oraz w postaci licznych symboli wzmacniających poczucie wspólnoty narodowej, takich jak patriotyczne hasła, flaga, pieśni (por. Pfister, 2001: 202–220). Gimnastyka reprezentowała zatem interesy całego narodu. Pod pojęciem systemu komunikacji rozumie się również formę życia wspólnego, wspieranego poczuciem wolności i własnej wartości. Ruch gimnastyczny z jednej strony skupiał się na ćwiczeniach fizycznych, a z drugiej strony prowadził do umacniania uczuć wspólnoty obywatelskiej i jedności narodowej wśród społeczeństwa, które łączyły wspólny język, kultura i historia. System komunikacji był też rozumiany sam w sobie jako język gimnastyki, czyli terminologia gimnastyczna będąca narzędziem komunikacji, ułatwiającym porozumiewanie się na placu sportowym. Język gimnastyki, czyli *Turmsprache*, miał być zrozumiały dla wszystkich obywateli. Był narzędziem służącym do rozwoju obywateli oraz pogłębiania ich świadomości narodowej.

Friedrich Ludwig Jahn sam określa go mianem języka sztucznego, któremu przypisuje żywotność, ponieważ inspirację do jego tworzenia czerpie bezpośrednio z życia „Soll eine Kunstsprache lebendig sein, so muß sie aus dem Leben hervorgehn” (Jahn, Eiselen, 1816: 26). Można więc wysnuć wniosek, że chciał stworzyć system komunikacji, który miał ułatwić porozumiewanie się na placu gimnastycznym, zachęcić do uprawiania tej dyscypliny sportowej i rozpowszechnić ją na cały kraj.

Friedrich Ludwig Jahn akcentował mocno istotną rolę języka ojczystego. Według niego każdy naród realizuje się w swoim języku ojczystym „In seiner Muttersprache ehrt sich jedes Volk, [...]” (Jahn, 1816).

Puryzm językowy w XIX wieku

Według Petera von Polenza mówimy o dwóch epokowych cechach XIX wieku. Należą do nich: po pierwsze, przejście od klasy feudalnej do społeczeństwa przemysłowego, a po drugie, nacjonalizm (por. Peter von Polenz, 1999). Wiek XIX, dotknięty doświadczeniami francuskiego panowania i wojen wyzwoleniczych, naznaczony był wydarzeniami, które zradyzowały niemiecki nacjonalizm językowy, ale nie doprowadziły do powstania państwa narodowego ani do liberalizacji i demokratyzacji na poziomie politycznym. Przychodzi zatem czas, kiedy rozczarowani obywatele wycofują się w sferę języka, literatury, sztuki i edukacji (por. Stukenbrock, 2005: 241). O ile w XVII i XVIII wieku mówiło się o stworzeniu symbolu narodowego, jakim był „główny język niemiecki”, o tyle w XIX wieku mówiło się o ustanowieniu „języka standardowego” (por. Stukenbrock, 2005: 241). Pojęcie puryzmu języka niemieckiego jest określane jako wysiłki zmierzające do oczyszczenia języka niemieckiego z obcych słów i zapożyczeń. Jest to próba samodzielnego ograniczenia wpływów innych języków poprzez zastąpienie obcego leksykonu odpowiednimi słowami niemieckimi lub stworzenie zupełnie nowych wyrazów niemieckich. W Niemczech według Petera von Polenza termin *puryzm językowy* nawiązuje do działań zmierzających do kultywowania języka w XVII i XVIII wieku w odniesieniu do dwóch zasadniczych tendencji. W centrum tych dążeń było z jednej strony unikanie obcych słów, a z drugiej strony hołdowanie i ugruntowywanie języka niemieckiego (Polenz, 1967). Głównym motywem zwalczania wyrazów obcych w języku niemieckim w XIX-wiecznym puryzmie był motyw narodowy, czyli „oczyszczanie” języka ojczystego z obcych elementów, które miało służyć podtrzymaniu świadomości narodowej obywateli.

W XIX wieku puryzm językowy nie koncentrował się już na języku literatury i nauki, tak jak to było w wiekach XVII i XVIII, a skupiał się na zwalczaniu i usuwaniu obcych słów z języka ojczystego. Działalność purystyczna w tym czasie była bardzo zintensyfikowana. Oznacza to, że nowo rozbudzone uczucia narodowe były jednoznaczne z kultywowaniem języka niemieckiego. Oczywiście, puryzm językowy nie był zjawiskiem wyłącznie niemieckim, ale był ogólnie rozpowszechniony w krajach wschodzących. Jako przykład można podać Polskę. Zarówno w Niemczech, jak i w Polsce język można określić jako spoiwo, które w ówczesnym czasie jednoczy i scala naród. Miało to szczególne znaczenie na tle braku państwowości narodowej. Dążenie do czystości języka ojczystego było walką o własny naród i tożsamość narodową. Puryzm językowy stał się więc częścią kulturalno-politycznej walki o niepodległość. Zjawisko to było związane z konkretnymi faktami politycznymi. Na początku XIX wieku aktywność niemieckich purystów skierowana była głównie na zwalczanie wpływów języka francuskiego, co wiązało się z oporem wobec trwającej w tym czasie okupacji napoleońskiej. Polska dla przykładu była podzielona (od końca XVIII wieku do 1918 roku) między trzy mocarstwa okupacyjne: Prusy, Rosję i Austrię. Nie było niepodległego państwa polskiego, i o to właśnie w sposób szczególnie zabiegano. Sytuacja polityczna w konsekwencji doprowadziła do rozbudzenia nastrojów narodowych i zdystansowania się od władz okupacyjnych (Schiewe i in., 2010: 13).

Można śmiało stwierdzić, że aspekty narodowe stanowiły główny motyw działalności purystycznej w Niemczech w XIX i w pierwszych dziesięcioleciach XX wieku. Niemcy są krajem, który od wieków w szczególny sposób borykał się z problemem zespolenia pojęć języka, kultury i narodu. Niemieccy intelektualiści mieli znaczący wpływ na wskazany wyżej dyskurs. Zarówno językoznawcy, jak i różne zainteresowane strony oraz grupy opowiadali się za puryzmem językowym w Niemczech z pobudek patriotycznych (por. Fettig, 2009: 6). W XIX wieku tradycja kultywowania języka i puryzmu nie została zniszczona, co potwierdza powstanie w tym czasie różnych związków i stowarzyszeń, które walczyły z tym, co obce i skupiały się na języku niemieckim. W 1814 roku Karl C.F. Krause i Christian H. Wolke założyli Berlińskie Towarzystwo Języka Niemieckiego (por. Schmidt, 1983: 278–289). Następnie w 1817 roku Georg F. Grotefend powołał do życia Frankfurckie Stowarzyszenie Uczonych Języka Niemieckiego (Grotefend, 1818: 9–11). Kolejnym krokiem w tak zwanej walce z obcymi słowami było założenie w roku 1848 w Heidelbergu przez Josefa D.C. Bruggera Stowarzyszenia na rzecz Czystego Języka Niemieckiego (Brugger, 1862: 9). Te historyczne wydarzenia są ściśle powiązane z wojnami napoleońskimi. W tym czasie, tj. w XIX wieku, wpływ cudzoziemców postrzegano jako egzystencjalne zagrożenie dla tożsamości narodowej. Wśród najważniejszych działań nad zachowaniem języka niemieckiego w omawianym okresie konsekwentnie podkreśla się walkę ze słowami obcymi, uzasadnioną przede wszystkim motywami narodowymi: potencjalne zalanie języka niemieckiego słowami obcego pochodzenia określano jako zniewolenie psychiczne oraz powód do osłabienia uczuć narodowych i świadomości narodowej obywateli. Realne lub przynajmniej jako takie postrzegane zagrożenie dla narodu i języka ze strony obcych rządów francuskich doprowadziło do refleksji jednostki oraz wzrostu świadomości obywateli. Tożsamość narodowa i język ojczysty stopniowo zyskiwały na znaczeniu. Wszystko to doprowadziło do wzmocnienia uczuć narodowych. W szerszym kontekście mowa tu o duchu narodowym, duchu obywatelskim i dyskursie językowo-nacjonalistycznym (por. Stukenbrock, 2005: 246). Obywatele chcieli mieć realny wpływ na kształtowanie własnego życia. Identyfikowali się z narodem, przyjęli postawę patriotyczną, odkryli na nowo swoją tożsamość narodową.

O purystycznych dążeniach Jahna w XIX wieku

W XIX wieku puryzm językowy łączono z ideą jedności Niemiec. Zarówno postawa purystyczna, jak i dążenia do puryzmu językowego widoczne są w działalności Friedricha Ludwiga Jahna. Stworzona przez niego gimnastyka i przynależny do niej język gimnastyki były narzędziem do ratowania narodu niemieckiego przed obcym panowaniem oraz obcymi wpływami. W swoim dziele *Die Deutsche Turnkunst* Jahn przedstawił podstawy do ukształtowania się języka gimnastyki i klarownie usystematyzował ćwiczenia gimnastyczne. We wstępie swojej książki opisuje bardzo szczegółowo rolę i funkcję gimnastyki oraz języka gimnastyki. Ponadto drobiazgowo wymienia, jakim wymaganiom i regułom powinien odpowiadać i sprostać język gimnastyki oraz w jaki sposób należy tworzyć

nowe pojęcia w tym obszarze. Zasad, które zredagował we wstępie do swojej książki, sam przestrzegał, tworząc terminologię gimnastyczną.

Wszystkie założenia Jahna są ze sobą ściśle spójne. Jednakże najważniejsze było dla niego to, aby słowa pochodziły z języka niemieckiego i miały niemieckie pochodzenie. Jego pierwszy wymóg wykluczał użycie obcych słów i jasno wskazywał na jego purystyczną postawę: „eine Deutsche Wurzel sein, oder nachweislich von einer solchen stammen” (Jahn, Eiselen, 1816: 50). Można w tym miejscu wymienić wiele przykładów, wyrazów pochodzenia francuskiego, które zostały zastąpione przez Jahna niemieckimi odpowiednikami. Termin *echappés* został zastąpiony przez *Hocke*, a *Pommaden* – pojęciem *Sattel*. Zamiast francuskiego *Croisé* mamy u Jahna *Schere*, natomiast *Volten* zostało zamienione na *Drehung* (Jahn, Eiselen, 1816). Kolejno można wymienić *Ecarté* i *Ecarquillade*, dla których Jahn znalazł następujące odpowiedniki: *Kreuzsprung* i *Grätsprung/Grätschsprung*. Innym przykładem jest termin *voltigieren*, który pochodzi z języka francuskiego i nie ma niemieckich korzeni. W celu uniknięcia wpływów z języka francuskiego Jahn wprowadził do języka gimnastyki słowo *schwingen*. Francuskie określenie na ćwiczenia gimnastyczne *Pirouette*, które używane było przez poprzednika Jahna, Johanna Christopha GutsMuthsa, zamienione zostało na *Drehung*. Termin *Balance* zastąpił słowem *Schweben*.

Tabela 1 przedstawia zestawienie wybranych pojęć z języka francuskiego oraz ich odpowiedników wprowadzonych do języka gimnastyki przez Friedricha Ludwiga Jahna.

Tabela 1. Wybrane niemieckie odpowiedniki określeń z języka francuskiego, wprowadzone do języka gimnastyki w XIX wieku przez Jahna

Terminologia z języka francuskiego Johann Christoph GutsMuths <i>Gymnastik für die Jugend</i> (1804)	Odpowiedniki w języku niemieckim Friedrich Ludwig Jahn <i>Die Deutsche Turnkunst</i> (1816)
Echappés	Hocke
Pommaden	Sattel
Volten	Drehung/Kreis
Ecartés/Ecarquillade	Kreuzsprung
Revers	Kehre
Croisé	Schere
Pirouette	Drehung
Balance	Schweben
Ricochettieren	Gellen
voltigieren	schwingen

Źródło: GuthsMuts, 1804; Jahn, Eiselen, 1816.

Jahn postrzegał gimnastykę nie tylko w kategoriach aktywności fizycznej, ale także wskazywał na kluczową rolę języka niemieckiego jako języka ojczystego. We wstępie do swojego dzieła *Die Deutsche Turnkunst* (Jahn, Eiselen, 1816) Jahn zwraca uwagę na znaczenie ruchu gimnastycznego, języka gimnastyki oraz starań purystów. Punktem wyj-

ścia puryzmu językowego były dla Jahna boiska gimnastyczne. Trzeba jednak zaznaczyć, że początkowo pomysły i działania Jahna nie spotkały się z powszechną aprobatą. Nie zabrakło oczywiście wątpliwości i krytyki, na co Jahn wskazuje także we wstępie swojej książki *Die Deutsche Turnkunst*:

Doch sonderte sich ein Kern aus, der auch im Winter als Stamm zusammenhielt, und mit dem dann im Frühjahr 1811 der erste Turnplatz in der Hasenheide eröffnet wurde. Jetzt wurden im Freien, öffentlich und vor jedermanns Augen von Knaben und Jünglingen mancherlei Leibesübungen unter dem Namen Turnkunst in Gesellschaft getrieben. Damals kamen die Benennungen Turnkunst, turnen, Turner, Turnplatz und ähnliche miteinander zugleich auf. Das gab nun bald ein gewaltig Gelaufe, Geschwatz und Geschreie. Selbst durch französische Tagblätter mußte die Sache Gassen laufen. Aber auch hier zu Lande hieß es anfangs: Eine neue Narrheit, die alte Deutschheit wieder aufbringen wollen. Dabei blieb es nicht. Vorurtheile wie Sand am Meer wurden von Zeit zu Zeit ruchtbar. Sie haben bekanntlich niemals vernünftigen Grund, mithin wäre es lächerlich gewesen, da mit Worten zu widerlegen, wo das Werk deutlicher sprach (Jahn, Eiselen, 1816: 10).

Jahn zaznacza w tym fragmencie, że pierwsze boisko sportowe, na którym uprawiano gimnastykę, powstało w 1811 roku w Hasenheide. Było to miejsce publiczne, gdzie inni obywatele mogli podziwiać młodych chłopców, którzy wykonywali ćwiczenia gimnastyczne. Przyglądanie się tym wydarzeniom miało również zachęcić oglądających do współuczestnictwa w celu rozpowszechnienia gimnastyki w całym kraju. W tym samym czasie powstały pojęcia *Turnkunst*, *turnen*, *Turner*, *Turnplatz* (gimnastyka, gimnastyk, boisko gimnastyczne) oraz pozostała terminologia bezpośrednio związana z ruchem gimnastycznym. W powyższym fragmencie Jahn podkreśla, że jego działania nie zawsze cieszyły się uznaniem, a wręcz przeciwnie – były negowane i nazywane szaleństwem.

Można zatem stwierdzić, że Jahn jako patriota walczył z tym, co obce zarówno poprzez powstanie niemieckiego ruchu gimnastycznego, jak i kształtowanie się języka gimnastycznego. Jahn mógł konsekwentnie realizować swoją reformę językową właśnie za sprawą utworzonego języka gimnastyki. Jako patriota rozumiał pod pojęciem *obcy* francuzów oraz ich język ojczysty. Walczył zatem z panowaniem francuskim, z Napoleonem i z językiem francuskim. Już w słowie *turn* wskazuje, że uważa *turn-* za oryginalne słowo niemieckie i że francuski *tourner* jest zapożyczeniem z języka niemieckiego. W swojej książce *Die deutsche Turnkunst* podkreśla w odniesieniu do języka gimnastyki niekwestionowane prawo do nazywania rzeczy niemieckich po niemiecku, a dzieła niemieckiego niemieckim: „unbestrittenes Recht, eine deutsche Sache in deutscher Sprache, ein deutsches Werk mit deutschem Wort zu benennen”. W dalszej części pisze: „Warum auch bei fremden Sprachen betteln gehen und im Ausland auf Leih und Borg nehmen, was man im Vaterland reichlich und besser hat” (por. Jahn, Eiselen, 1816: 25). W tym zdaniu dobitnie zaznacza, że język niemiecki ma bardzo bogate słownictwo i nie ma potrzeby zapożyczania słów z innych, obcych krajów. Jahn nade wszystko cenił język niemiecki i przypisywał mu bardziej wszechstronne możliwości wyrazu niż innym językom. Widział w języku ojczystym ogromny potencjał i podkreślał, że język gimnastyki został stworzony dla ludzi o uczuciach patriotycznych, aby przyczynić się do jedności Niemiec.

Charakterystyczny dla tego języka był dobór przez Jahna słownictwa powszechnie znanego, prostego, łatwo wpadającego w ucho. Jednocześnie był to język fachowy. Celem było łatwe zapamiętanie terminologii. O języku Jahn pisał: „möglichts genau, bestimmt, treffend und merkbar sein” (Jahn, Eiselen, 1816: 44). Oznacza to, że miał być to język dokładny, precyzyjny, skrupulatny.

Priorytetem zaś Jahna, i innych purystów XIX wieku, było oczyszczenie języka ojczystego z obcej terminologii.

Odnowa duchowa narodu łączona była z czystością języka. Poprzez unikanie obcych, wręcz wrogich pojęć można było także ustrzec się myślenia o obcych wpływach. Jahn pisał o języku niemieckim następująco: „Ihr Wortmengerei – Armuth, Reinheit – Reichthum und Reinigung – Bereicherung. Die Fremdsucht ist ihr Galle, Gift und Greuel, ein Irrleuchten im Dämmer und Nebel“ (Jahn, Eiselen, 1816: 27–28). To, co najistotniejsze w cytowanym fragmencie, to określenie obcych wpływów jako siły niszczącej i zatruwającej to, co niemieckie.

Jahn przestrzegał przed wrogimi wpływami, uznając je za egzystencjalne zagrożenie dla tożsamości narodowej i najzwyczajniej krytykował wszystko, co obce. Określał *obce* jako niebezpieczne dla ludu i narodu niemieckiego. Ponadto był negatywnie postrzegany przez użytkowników obcych pojęć, którzy w przeciwieństwie do niego wspierali nową terminologię i nie widzieli w niej niczego złego. On zaś krytykował taką postawę, a użytkowników niechcianego języka i terminologii określał mianem zdrajców Niemiec (Jahn, 1810: 334). Jego postawa była bardzo radykalna, a on sam był nietolerancyjny wobec wszystkich użytkowników obcych słów. To Jahn wymyślił termin *Volkstum* (naród, bycie narodem), obejmujący różne aspekty życia, w tym kulturę, historię i mentalność, związane z danym narodem. Podsumowując, można śmiało stwierdzić, że wśród motywów zwalczania wyrazów obcych w języku niemieckim dominowały motywy narodowe, a „oczyszczanie” języka ojczystego z obcych elementów miało służyć podtrzymaniu świadomości narodowej obywateli (Lipczuk, 2014: 35).

Podsumowanie

Język gimnastyki zmieniał się wraz z upływem czasu. Należało go dostosować do nowych warunków i wymagań społeczeństwa oraz następujących zmian politycznych. Takie działania można dostrzec w purystycznych dążeniach językowych Jahna, które były ściśle powiązane z polityką w ówczesnym czasie. Głównym celem było usunięcie z języka ojczystego słów obcych i zastąpienie ich słownictwem niemieckim. Rewolucja francuska, okupacja terytoriów niemieckich przez Francję sprzyjały upolitycznieniu oczyszczania języka w sensie niemieckiego nacjonalizmu, który stopniowo wypierał stary patriotyzm kulturowy i był nacjonalizmem językowym mającym pierwotną symboliczną funkcję języka. W okresie „przebudzenia narodowego” przeciwko Napoleonowi puryzm językowy nie cieszył się początkowo dużym zainteresowaniem opinii publicznej, był jednak bardzo intensywnie omawiany w kręgach akademickich jako temat językoznawczy (por. Polenz von Peter, 1999: 266). Zdaniem purystów słownictwo niemieckie było gwarantem tożsa-

mości narodowej i tożsamości językowej. Z tego powodu Jahn, jako patriota, chciał oczyścić język ojczysty z obcych słów i wzbudzić ducha narodowego wśród obywateli. Była to metoda walki przeciwko wrogim, zagrażającym narodowi niemieckiemu wpływom.

Podsumowując, można stwierdzić, że motywy i dążenia puryzmu językowego są wyraźnie widoczne w twórczości Friedricha Ludwiga Jahna, a także w stworzonej przez niego gimnastyce i języku gimnastyki. Dla Jahna jako patrioty poczucie jedności narodowej i odnowa społeczna były najważniejsze w powstaniu i szerzeniu ruchu gimnastycznego. Gimnastyka i język gimnastyki były środkiem do osiągnięcia celu, budowania tożsamości narodowej obywateli. Język gimnastyki miał według koncepcji Jahna szereg funkcji do spełnienia, był między innymi narzędziem komunikacji między nauczycielami i uczniami, którzy uprawiali tę dyscyplinę.

Obecnie mało kto czuje się zwolennikiem puryzmu językowego. Termin ten jest dzisiaj anachronizmem. Wysiłki mające na celu zapewnienie, aby w języku niemieckim było niewiele obcych słów, można raczej przypisać krytyce języka i kultywowaniu języka, którym zajmuje się kilka stowarzyszeń językowych.

Współcześnie przedmiotem dyskusji może być problem anglicyzmów. Wskazuje się tu często na uleganie modzie i snobizmowi oraz na motywy komunikacyjne, czyli problemy w porozumiewaniu się. Obecnie nie ma uzasadnienia dla kryterium narodowego, nie istnieje przecież zagrożenie dla tożsamości narodowej. O użyciu zapożyczeń decydować powinna funkcjonalność danego zapożyczenia oraz zwyczaj językowy. Ponadto jeżeli wyrażenia obce wypełniają określone luki w słownictwie, spełniają określone funkcje nominacyjne (nazewnicze) albo ekspresywne, to nie ma powodu, żeby je zwalczać. Podobnie jest w przypadku, gdy dany wyraz zadomowił się w języku i jest powszechnie używany, czyli uzyskał swój wyraźny uzus.

Stowarzyszenia na rzecz ochrony języka sprzeciwiają się używaniu anglicyzmów i próbują zastąpić je niemieckimi terminami. W Niemczech tą tematyką zajmuje się Stowarzyszenie Języka Niemieckiego (Verein Deutsche Sprache, VDS) (por. Lipczuk, 2014: 200). W tym celu oferowane są również słowniki niemieckie. W niektórych dyscyplinach sportu, na przykład piłce nożnej, można obecnie spotkać dużą liczbę słów obcych, zwłaszcza zaczerpniętych z języka angielskiego (por. Timm, 2005: 101, 278).

Wyrazy pochodzenia obcego są we współczesnym języku naturalnym składnikiem języka ojczystego. Dotyczy to zarówno języka niemieckiego, jak i polskiego, w obu językach znaczną część słownictwa stanowią właśnie wyrazy zapożyczone. Spełniają one funkcję leksykalną, stylistyczną i tekstową, wzbogacają każdy z tych języków. Nie ma więc wielu powodów, żeby zapożyczenia piętnować i eliminować.

Bibliografia

- Brugger J.D.C. (1862), *Geschichte der Gründung und Entwicklung des Vereins der deutschen Reinsprache*, Heidelberg: University of Michigan Library.
- Fettig D. (2009), *Sprachpurismus und Internationalismen. Studienarbeit*, München: GRIN Verlag.

- François E. (2001), *Deutsche Erinnerungsorte. Bd. 2*, München: Beck.
- Grotefend G.F. (1818), *Abhandlungen des frankfurtischen Gelehrtenvereines für deutsche Sprache. Bd. 1*, Frankfurt am Main: Varrentrapp.
- GutsMuths J.Ch.F. (1804), *Gymnastik für die Jugend, enthaltend eine praktische Anweisung zu Leibesübungen*, Schnepfenthal: Buchhandlung der Erziehungsanstalt.
- Jahn F.L., Eiselen E.W.B. (1816), *Die Deutsche Turnkunst zur Einrichtung der Turnplätze*, Berlin: Auf Kosten der Herausgeber.
- Krüger M. (1993), *Einführung in die Geschichte der Leibeserziehung und des Sportes. Leibeserziehung im 19. Jahrhundert: Turnen fürs Vaterland. Bd. 2*, Schondorf: Hofmann.
- Krüger M. (2000), *Turnen und Turnphilologie des 19. Jahrhunderts als Vorläufer der modernen Sportwissenschaft*, „Sportwissenschaft”, 30/2, s. 197–210.
- Lipczuk R. (2014), *Walka z wyrazami obcymi w Niemczech – historia i współczesność*, Kraków: Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych.
- Meyers Großes Konversations-Lexikon. Bd. 20 (1909), Leipzig: Bibliographisches Institut.
- Pfister G.U. (2001), *Frisch, fromm, fröhlich, frei*, [w:] E. François, H. Schulze (red.), *Deutsche Erinnerungsorte. Bd. 2*, München: Beck.
- Polenz P. von (1967), *Sprachpurismus und Nationalsozialismus. Die „Fremdwort“-Frage gestern und heute*, [w:] B. von Wiese, R. Henß (red.), *Nationalismus in Germanistik und Dichtung. Dokumentation des Germanistentages in München vom 17.–22. Oktober 1966*, Berlin: Erich Schmidt Verlag, s. 79–112.
- Polenz P. von (1999), *Deutsche Sprachgeschichte von Spätmittelalter bis zur Gegenwart. Bd. 3. 19. und 20. Jahrhundert*, Berlin: De Gruyter.
- Röthig P. (1992), *Sportwissenschaftliches Lexikon*, Schorndorf: Hofmann.
- Schiewe J., Lipczuk R., Nerlicki K., Westphal W. (2010), *Kommunikation für Europa II. Sprache und Identität*, Frankfurt am Main: Peter Lang.
- Schmidt H. (1983), *Die Berlinische Gesellschaft für deutsche Sprache an der Schwelle der germanistischen Sprachwissenschaft*, „Zeitschrift für Germanistik”, 4/3, s. 278–289.
- Stukenbrock A. (2005), *Sprachnationalismus: Sprachreflexion als Medium kollektiver Identitätsstiftung in Deutschland (1617/1945)*, Berlin: De Gruyter.
- Timm F. (2005), *Das moderne Fremdwörterlexikon: Unbekannte Begriffe schnell verstehen und sicher anwenden*, Köln: Naumann & Göbel.